

La representació de les dones a les institucions polítiques

Sílvia Claveria

Investigadora postdoctoral al Departament de Ciències Socials de la Universidad Carlos III, Madrid (Espanya)

Women's Representation in Political Institutions

ABSTRACT This article examines the presence of women in Catalan political institutions from 1980 until now. First, this report reviews the measures that have been adopted over the years to reduce male over-representation. Second, it presents women's political representation in Catalonia, with a special emphasis on the Parliament, the Government, and local authorities. It also analyses the factors that account for this gender gap. Third, it exposes the measures that have been implemented in other places — such as Spain's autonomous communities, European countries, or Latin American countries — to boost women's representation. Finally, this paper suggests measures that can be implemented to improve or maintain the representation of women in Catalan institutions. This study focuses on Catalonia since it allows the analysis of the presence of women in sub-state institutions.

KEYWORDS women's political representation; parliament; executive power; gender quotas.

RESUM L'objectiu d'aquest article és examinar la presència de dones a les diferents institucions polítiques catalanes des de 1980 fins a l'actualitat. En primer lloc, es farà un recorregut per les mesures que s'han pres al llarg dels anys per reduir la sobrerrepresentació masculina als organismes polítics. En segon lloc, es presentarà la situació en què es troba la representació de gènere a la política catalana —fent especial èmfasi en el Parlament, el Govern i el món local català—, i també s'analitzaran els factors causants d'aquesta bretxa. Posteriorment, s'exposaran les mesures que han implementat altres indrets —com comunitats autònomes, països europeus o països d'Amèrica Llatina— per incentivar la representació de la dona en els òrgans de poder per tal de disminuir la presència d'homes en aquestes institucions. Per finalitzar, es proposaran algunes mesures que es poden dur a terme per millorar o mantenir la representativitat de les dones a les institucions catalanes. Aquest estudi se centra en Catalunya i això dona l'oportunitat per analitzar la presència de dones a les institucions a nivell subestatal.

PARAULES CLAU representació política de gènere; Parlament; Executiu; quotes.

Article rebut el 02/06/2022; acceptat el 13/10/2022.

1. Introducció

Malgrat que les dones han aconseguit una millor representació a les institucions polítiques,¹ la paritat encara segueix sent un fet excepcional. Durant molt de temps s'ha assumit que el món polític era un domini masculí. Per tant, les dones que han accedit a aquest àmbit han tingut menys oportunitats, recursos o influència. Això no només ha afectat la igualtat d'accés de les dones a aquests organismes, sinó que també en com s'ha exercit el poder.

L'objectiu d'aquest capítol és examinar la presència de dones a les diferents institucions polítiques catalanes des de 1980 fins a l'actualitat. En primer lloc, es farà un recorregut per les mesures que s'han pres al llarg dels anys per reduir-hi la sobrerepresentació masculina. En segon lloc, es presentarà la situació en què es troba la representació de gènere a la política catalana, fent especial èmfasi en el Parlament, el Govern i el món local català. Posteriorment, s'exposaran les mesures que han adoptat altres indrets per tal de disminuir la presència d'homes en aquestes institucions representatives i, per finalitzar, es proposaran algunes mesures que es poden dur a terme per millorar o mantenir la representativitat de les dones a les institucions catalanes. Aquest estudi se centra en l'àmbit català i això dona l'oportunitat per analitzar la presència de dones a les institucions a nivell subestatal. Aquest nivell de govern ha esdevingut molt important en els últims anys, ja que ha estat el clar inspirador i innovador en les actuacions en l'àrea de gènere a partir dels anys noranta.² En el cas espanyol, les comunitats autònomes han estat pioneres en la introducció de mesures en la legislació de gènere, que han estat copiades per altres nivells de govern.³ D'aquesta manera, que aquest capítol se centri en la representació de gènere a les institucions catalanes és oportú per observar les principals innovacions que es poden traslladar a altres nivells territorials.

L'estudi de la participació efectiva de les dones en el poder no només se circumscriu a la composició de gènere de les institucions polítiques, sinó a les pautes masculinitzades sustentades per regles o pautes internes que les man-

1. Dahlerup, i Leyenaar, *Breaking male dominance in old democracies*, 230.

2. Alonso, i Verge, "El impacto de la distribución territorial del poder sobre las políticas de igualdad en España".

3. Alonso, "Who learns what from whom?".

tenen. Tanmateix, aquest capítol es focalitzarà només en el primer element. La presència de les dones a les institucions és rellevant per diferents motius. Malgrat que les institucions polítiques haurien de reflectir els mateixos perfils sociodemogràfics que la població a la qual representen,⁴ s'ha mostrat que elles no gaudeixen de les mateixes oportunitats que els seus homòlegs masculins per arribar a aquestes posicions.⁵ La inclusió del 50% de les dones en aquest àmbit construiria un nou subjecte de drets, en restituir els drets que històricament s'han negat al col·lectiu.⁶ El desenvolupament d'aquesta plena ciutadania de les dones es troba vinculada al reconeixement de la diversitat d'aquestes, i a la incorporació de les seves experiències o perspectives en l'elaboració de les polítiques públiques.⁷ La seva participació també té un impacte positiu a apropar el món polític a la ciutadania, especialment a les dones. És a dir, incloure dones en els processos de decisió millora la percepció de legitimitat i confiança dels governants.⁸ Per tots aquests motius, la representativitat de gènere a les diferents institucions polítiques és un fet cabdal, que té un impacte en el grau de democratització d'un país. L'equilibri de gènere esdevé una condició necessària per tenir un estat democràtic.⁹ Des d'aquesta visió, la paritat de gènere no ha de ser considerada com una mesura temporal que corregeixi la falta d'igualtat d'oportunitats, sinó com un acord permanent per tal d'arribar als requisits de la plena democràcia;¹⁰ en cas contrari, s'estarien negant uns drets a una part de la població. Tots els motius anteriors reforcen la idea que analitzar la representació de gènere en l'àmbit polític és un fet crucial.

2. Què s'ha fet fins ara?

La bretxa de gènere en la representació a les diferents institucions polítiques ha estat abordada per diferents flancs. Els partits polítics van ser els primers a adoptar diverses mesures —com poden ser les quotes o els plans d'igual-

4. Piscopo, "Democracy as gender balance".

5. Claveria, *Women in executive office in advanced industrial democracies*.

6. Bodelón, "Las leyes de igualdad de género en España y Europa".

7. Wängnerud, "Women in Parliaments".

8. Clayton et al., "All Male Panels?".

9. Piscopo, "Democracy as gender balance".

10. *Ibid.*

tat— que van contribuir a reduir la sobrerrepresentació masculina. També des de l'àmbit legislatiu s'han aprovat algunes accions per incrementar la participació de les dones, ja sigui a través de l'aprovació de la Llei d'igualtat estatal 3/2007, la Llei d'igualtat catalana 17/2015 o l'elaboració de plans d'igualtat aplicats al Parlament de Catalunya. A continuació, es detallaran totes aquestes accions.

2.1. Mesures per augmentar la representació de dones: accions dels partits

L'adopció de quotes de gènere ha influenciat positivament en l'increment de dones a les institucions polítiques.¹¹ No obstant, hi ha diferents tipus de quotes que s'han implementat a diferents regions del món. A Catalunya se n'han aplicat principalment dues, que han contribuït a millorar l'equilibri entre dones i homes a les institucions polítiques: d'una banda, les quotes de partit, que són adoptades voluntàriament pels mateixos partits i exigeixen una inclusió mínima de dones tant a les executives com a les candidatures de les llistes; d'una altra banda, les anomenades quotes legals, que són aprovades per l'àmbit legislatiu i acostumen a establir per llei un percentatge mínim de dones a les llistes electorals.

Els partits ubicats ideològicament a l'esquerra van començar a adoptar quotes de gènere des de 1980.¹² Els partits pioners a Catalunya en la implementació d'aquestes quotes de partit van ser el Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC) i Iniciativa per Catalunya Verds (ICV). El PSC, el 1982, inspirat per les accions dutes a terme en el partit socialista francès,¹³ va introduir una quota que establia que el 12% de l'executiva del partit i dels càrrecs electes havien de ser dones. Aquesta mesura va tenir un impacte limitat: el 1984 el partit va presentar un 11% de candidates, però només dues dones anaven en llocs de sortida. Com a resultat, el partit va escollir un 9,8% de dones (quatre).¹⁴ El 1987 es va incrementar la quota a un 15%, en actualitzar-la a l'increment

11. Dahlerup, "Increasing women's political representation".

12. Caul-Kittilson, *Challenging Parties, Changing Parliaments*.

13. Lombardo, i Verge, "Cuotas de género en política y economía".

14. Verge, *Quotes de gènere i reclutament polític*.

de militància femenina del partit, ja que els seus membres van oposar-se a augmentar aquesta quota fins al 25%.¹⁵

Però el salt més important en relació amb la igualtat va tenir lloc a la segona meitat de 1990, quan molts dels partits es van comprometre a augmentar la representació de dones a les institucions polítiques. La raó per la qual aquest impuls es va produir és la recomanació que van fer diferents organismes internacionals sobre l'increment de la presència de dones als llocs de decisió. La Plataforma d'Acció de Beijing de les Nacions Unides (1995), el IV Pla de d'igualtat d'oportunitats de de la Unió Europea (1996) o les recomanacions del Consell d'Europa 96/694/EC són alguns dels exemples d'aquestes normatives.

El 1996 el PSC va ampliar la quota al 30%, que es va aplicar a les eleccions de 1999. Això va conduir a un augment significatiu de diputades: del 18,2% (1995) al 34% (1999). El 2000 aquest partit va aprovar una nova quota paritària de 40-60% amb una formulació neutral. És a dir, no s'establia que havia de ser una quota per a dones, sinó que cada una de les proporcions no podia ser superada per algun dels sexes. Des d'aleshores hi va haver un augment substancial de dones en posicions segures, i s'ha mantingut aquesta paritat. A banda de les mesures per impulsar la representació de les dones, també es van elaborar altres accions, com el Pla d'igualtat (2001). Aquest últim tenia l'objectiu no només d'abordar la sobrerepresentació d'homes a les institucions públiques, sinó també canviar els processos de la mateixa organització. És a dir, incloure la perspectiva de gènere als processos dels partits polítics per tal que les dones que entressin al món polític s'hi sentissin integrades. Aquestes mesures es concretaven fonamentalment a gestionar millor els usos del temps, per fer més compatible la conciliació familiar amb el món polític. Canviar les hores en què es fan reunions o actes públics en constitueix l'exemple més paradigmàtic.

El 1991 ICV va establir que les candidates havien de representar un 30% a les llistes electorals. Malgrat que els seus llocs segurs eren escassos —perquè era un partit amb poca representació—, des de 1992 elles han estat més del 30% del grup parlamentari i van arribar al 40% el 1999.¹⁶ El 2002 s'aprova

15. Verge, "Institutionalising Gender Equality in Spain".

16. *Ibid.*

una quota de 40-60% amb una formulació neutral, que sempre han respectat. També el mateix any es va apostar per l'augment de dones en tots els espais del partit —des de la militància fins als càrrecs interns i electes—, així com per canviar els estils i les prioritats de la política. Aquests aspectes s'incorporaren el 2008 al *Pla d'acció per a la feminització d'ICV*, elaborat a partir d'un procés participatiu molt ampli entre les afiliades i simpatitzants. El 2015 va néixer Catalunya en Comú, el grup impulsor del qual estava format per membres de Barcelona en Comú, ICV, EUiA, Podem i Equo.¹⁷ Des del seu naixement, adopten correccions positives per garantir la presència equilibrada del gènere. Les llistes cremallera s'empren tant quan es tracta de primàries com en processos electorals institucionals. També s'estableix que un mínim d'un 50% han de ser dones en els òrgans interns del partit. Paral·lelament, s'aplica la perspectiva de gènere en la distribució de responsabilitats. Tot i així, a les últimes eleccions al Parlament de Catalunya (2021), la representació de gènere d'aquesta formació política no arriba a la paritat, amb un 37,5% de diputades. A la dècada del 2000, concretament el 2003, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) va adoptar una quota equivalent a l'afiliació femenina del partit,¹⁸ però només un any més tard, el 2004, ja va aprovar una quota de 40-60% amb una formulació neutral. La introducció d'aquesta mesura va començar a tenir efectes a partir del 2012, ja que fins al 2010 tenien només un 30% de representació femenina al Parlament. Però, a partir del 2012, la representació de dones s'alça fins a un 38% i, el 2017, les diputades són un 50% del conjunt de diputats d'aquesta formació política. Paral·lelament, la Secretaria de la Dona d'ERC va elaborar un *Pla de sensibilització* i un *Pla de dones d'Esquerra*, per tal de fer la militància atractiva per a elles.¹⁹ Finalment, el 2017 s'aprova el Pla d'igualtat i un protocol específic contra l'assetjament sexual.²⁰

El 2012 el partit de Candidatura d'Unitat Popular (CUP) es presenta per primer cop a les eleccions del Parlament de Catalunya —anteriorment només havia concorregut a les eleccions municipals—. Fins aleshores havien adoptat

17. El març de 2017 Podem es desvinculà del projecte de construcció d'un partit pròpiament dit, i al maig es va adoptar formalment el nom de Catalunya en Comú. Malgrat això, ambdues formacions s'han presentat en coalició als diferents comicis, els darrers dels quals són les eleccions al Parlament de Catalunya de 2021.

18. Verge, "Cuotas voluntarias y legales en España".

19. Verge, *Quotes de gènere i reclutament polític*.

20. Verge et al., *Diagnosi del Pla d'Igualtat del Parlament de Catalunya*.

una quota en què garantien la representació de dones als òrgans executius en la mateixa mesura que el percentatge de dones militants d'aquest partit. El 2016, després d'una votació ajustada, es va aprovar l'aplicació d'una quota del 40% als diferents òrgans executius del partit, com són el Secretariat Nacional o el Consell Polític. També s'estableix la paritat en càrrecs individuals com són els portaveus. Sembla que aquesta quota va tenir un efecte en la representació de dones al Parlament, ja que va passar d'un 33% de diputades el 2012 a un 50% el 2017 o un 55% el 2021. També el 2018 aproven el Pla d'igualtat i un protocol específic contra l'assetjament sexual en el si del partit. Els partits conservadors han preferit mesures d'acció positiva més laxes, com poden ser les recomanacions, que no solen estar formalitzades en els estatuts ni comportar sancions per incompliment.²¹ Els integrants de la federació Convergència i Unió (CiU), el 2004 (Convergència Democràtica de Catalunya) i el 2005 UDC (Unió Democràtica de Catalunya), van adoptar objectius per a la representació de les dones. Pel que fa a CiU, fins al 2006 el màxim de representació femenina que havia obtingut era d'un 19% del grup parlamentari. El partit incloïa en les seves candidatures la meitat de dones que el PSC i la distribució de posicions segures estava clarament esbiaixada en favor dels homes.²² El 2006 el nou dirigent de CiU, Artur Mas, es va comprometre a augmentar la igualtat en la representació: un 40,7% de candidates van ser incorporades a les llistes i es va doblar el nombre de llocs segurs en mans de dones, fet que resultà en l'elecció d'un 33,3% de diputades.²³ Després de la separació entre CDC i UDC el 2015, els membres del primer van impulsar una nova formació anomenada Partit Demòcrata Europeu Català, que va quedar subsumit, posteriorment, en la coalició Junts per Catalunya (JxCat). Aquest partit adopta unes mesures més avançades respecte de la igualtat de gènere que els seus partits predecessors. Així, en els estatuts estableixen que el resultat de la representació al Parlament ha de garantir la paritat de gènere. Per això, estableixen un sistema de llistes cremallera a les eleccions. També acorden que en els òrgans interns hi ha d'haver paritat, tant a l'Executiva Nacional com a les precandidatures que es presentin a la presidència o vicepresidència del partit. Aquestes mesures han tingut una incidència en la representació de dones al Parlament, ja que un 50% d'aquest grup parlamentari són dones el 2021.

21. Franceschet, i Piscopo, "Gender Quotas and Women's Substantive Representation".

22. Verge, *Quotes de gènere i reclutament polític*.

23. *Ibíd.*

El Partit Popular Català (PPC), que rebutjava l'adopció de quotes, va incloure una recomanació per aconseguir l'equilibri de gènere en les candidatures a finals dels noranta.²⁴ El 2004, al preàmbul dels estatuts estableixen que s'ha de seguir progressant cap a la igualtat plena entre homes i dones en els òrgans de direcció del partit, així com en llur representació institucional, però sense adoptar cap mesura en concret. No han aplicat quotes de partit, com tampoc han implementat cap pla d'igualtat, ni han creat cap mena d'estructura organitzativa que s'integri en l'executiva del partit per promoure la participació de la dona. No obstant, en la dècada del 2010 van atorgar més visibilitat a les dones com a caps de llista. El partit Ciutadans (Cs) s'ha manifestat també repetidament contrari a les quotes per pal·liar les desigualtats de gènere. El seu programa de 2008 deia explícitament que estaven en contra de qualsevol política de quotes, tot i que el 2015 suggerien “promoure activament la igualtat entre homes i dones dins de les empreses i les administracions públiques”, però en cap cas no s'aposta per fixar una quota a nivell polític. Tot i així, sí que compten amb una “Àrea de la Mujer y LGTBI” que s'integra a l'executiva del partit per promocionar la participació de les dones i el desenvolupament de polítiques d'igualtat de gènere.²⁵ Ciutadans no va tenir diputades en la legislatura que es va estrenar al Parlament el 2006, en la qual va obtenir tres escons. El 2010, la representació de dones al Parlament va ser del 33% i, el 2017, a conseqüència del seu bon resultat electoral, la representació de dones arriba gairebé a la paritat, amb un 38,9%. No obstant, el 2021 aquesta representació cau fins al 33%.

En resum, tots els partits polítics analitzats, menys el PPC i Cs, inclouen en les seves regles internes quotes de gènere per a la composició dels òrgans del partit i per a l'elaboració de les llistes electorals. S'han adoptat quotes i plans d'igualtat o secretaries a l'executiva dels partits tant per tenir un millor equilibri de gènere com per promocionar el desenvolupament de polítiques d'igualtat. No obstant, els homes segueixen tenint el lideratge efectiu de la majoria de partits polítics i molts òrgans continuen masculinitzats.

24. *Ibíd.*

25. Verge et al., *Diagnosi del Pla d'Igualtat del Parlament de Catalunya*.

2.2. Mesures per augmentar la representació de dones: nivell estatal

Les anteriors mesures adoptades pels partits polítics van incrementar els nivells de dones diputades, en l'absència de quotes legislatives. Tanmateix, el 2007 el Congrés de Diputats va aprovar una quota legislativa: la Llei orgànica d'igualtat efectiva entre homes i dones (LO 3/2007). Aquesta Llei estableix un "principi de presència o composició equilibrada" que va suposar la instauració de la paritat en les candidatures electorals. Aquesta norma reforma la llei electoral i obliga els partits a incorporar un mínim del 40% i un màxim del 60% de qualsevol dels dos sexes en les eleccions de tots els nivells territorials (eleccions generals, autonòmiques, locals i europees). Aquesta proporció ha de ser respectada tant en el conjunt de la llista com en cada tram de cinc llocs. Una de les característiques d'aquesta Llei és que estableix una de les sancions més elevades per incompliment en comparació amb altres països de l'entorn. Les llistes que no compleixen les proporcions són invalidades per part de les juntes electorals provincials. Pel que fa a les eleccions locals, l'aplicació de la quota es va limitar a les poblacions de més de 3.000 habitants, però es va establir un període de transició: l'any 2007 en van quedar excloses les poblacions de menys de 5.000 habitants. No obstant això, alguns partits havien demanat inicialment llindars més elevats (entre 10.000 i 20.000 habitants). A diferència de França o Itàlia, l'Estat espanyol va aprovar la seva Llei d'igualtat quan ja hi havia un cert grau d'acceptació de les quotes de gènere, ja que feia dècades que els partits aplicaven mesures correctores. Tot i això, el PP va rebutjar enèrgicament les quotes, encara que es va consensuar l'expressió "principi de presència equilibrada" en la reforma de la llei electoral.

La Llei d'igualtat (3/2007) es va aplicar per primera vegada a Catalunya a les eleccions autonòmiques del novembre de 2010. La paritat, tal com ve definida per la Llei, va ser aconseguida amb el 42,2% dels escons representats per dones, encara que les diputades ja constituïen el 35,6% del Parlament en la legislatura anterior. Per tant, l'increment va ser moderat.

2.3. Altres mesures: Parlament de Catalunya

La Llei d'igualtat catalana 17/2015

El Parlament de Catalunya ha promogut diferents instruments per tal d'aconseguir un millor equilibri de gènere. Es va crear una comissió (no legislativa) d'igualtat des del 1988 i un intergrup de drets sexuals i reproductius des del 2006. També es va aprovar la Llei de violència de gènere (Llei 5/2008), la Llei de drets LGBTI (Llei 11/2014), i la Llei d'igualtat (Llei 17/2015), que han ampliat l'abast i amplitud de la legislació espanyola en aquests àmbits.²⁶ Aquesta secció se centrarà en aquesta última, ja que és la que té més implicacions a l'hora d'equilibrar la presència de gènere a les institucions. Aquesta Llei inclou en el preàmbul, com a declaració d'intencions, que s'ha d'arribar a una democràcia paritària i participació paritària en els afers públics. A més a més, estableix que la representació paritària s'ha d'assegurar en la composició dels òrgans col·legiats, de direcció, de participació, de representació, consultius, tècnics i científics, en els tribunals i en els espais de presa de decisions. És a dir, la representació ha de tendir a assolir el 50% de persones de cada sexe en la majoria d'institucions. Específicament, quan la Llei es focalitza en el món polític, regula principalment dos elements: els òrgans representatius i els partits polítics. Primer, l'article 19 estipula que “els poders públics han de procurar d'atenir-se al principi de presència paritària de dones i homes en el repartiment del poder polític, i fomentar la participació de les dones en àrees o càrrecs en què són poc presents”. Segon, l'article 20.3 determina que “els partits polítics han d'establir els mecanismes que garanteixin la participació activa de les dones, i també l'accés d'aquestes als òrgans directius, amb l'objectiu d'assolir-hi la representació paritària”. Així mateix, esmenta que les candidatures que presentin els partits polítics, les federacions, les coalicions i les agrupacions d'electors han de respectar els criteris de paritat que estableix l'Estatut.

Aquesta Llei és un bon punt d'inici per establir els principis rectors que han de guiar les actuacions públiques, però li manquen instruments sancionadors per fer complir totes aquestes disposicions. A més a més, deixa un marge important de discriminació estratègica envers les dones candidates, ja que encara permet que ells obtinguin en més proporció posicions més segures a la

26. Verge, “Evoking equality”.

l·lista i lideratge, cosa que n'afecta la representació en les institucions. D'una altra banda, aquest tipus de mesures ha estat criticat per algunes acadèmiques, ja que no problematitzen l'estructura de poder, sinó que es planteja una intervenció institucional acomodadora però no es qüestiona l'estructura de dominació androcèntrica.²⁷ Per aquest motiu, s'han incentivat algunes mesures que es detallaran a continuació.

Pla d'igualtat del Parlament de Catalunya i la funció simbòlica

Tal i com explica Verge,²⁸ el Parlament de Catalunya ha potenciat els últims anys la seva activitat simbòlica en matèria d'igualtat de gènere. L'adopció d'un pla d'acció de gènere i la celebració del Parlament de les Dones han estat les activitats principals.

El Parlament de Catalunya va impulsar un *Pla d'igualtat*, vigent durant el període 2020-2023, el qual estableix que l'objectiu és erradicar el patriarcat de la institució i situar-se entre les cambres més avançades d'Europa en igualtat de gènere. El juny del 2018 la Mesa, a proposta del president, Roger Torrent, i amb el suport de tots els grups i subgrups parlamentaris, va acordar l'elaboració d'aquest Pla. Per guiar-ne la redacció, la presidenta va crear el Grup de Treball d'Equitat de Gènere, que inclou representants de cada grup parlamentari, el personal de la institució, el Departament de Recursos Humans i la Presidència. És una experiència pionera, que ha comportat l'elaboració d'una auditoria de gènere de la institució —encarregada a consultores externes de gènere—, tant dels representants electes com del personal que hi treballa. Les dades resultants d'aquesta diagnosi han creat un pla d'acció amb mesures i objectius estratègics que han de servir per avançar cap a la igualtat efectiva. Aquestes mesures són dirigides a tots els col·lectius que treballen al Parlament (diputats i diputades, personal de la cambra i personal assessor dels grups parlamentaris).

D'una altra banda, s'han fet dos actes per aconseguir reduir la bretxa de gènere al Parlament de Catalunya. El primer va ser una conferència internacional sobre “parlaments sensibles al gènere”, organitzada el setembre de 2018, que va reunir diputats i secretaris d'altres cambres legislatives europees,

27. Bodelón, “Las leyes de igualdad de género en España y Europa”.

28. Verge, “A Chamber of One's Own”.

polítologues feministes i funcionaries de l'EIGE (Institut Europeu per a la Igualtat de Gènere) i de l'OSCE-ODIHR (Oficina d'Institucions Democràtiques i Drets Humans de l'Organització per a la Seguretat i Cooperació a Europa).²⁹ El segon va ser la constitució per primera vegada del Parlament de les Dones. Es va celebrar una sessió al Parlament ocupada íntegrament per dones, tant diputades com activistes, per elaborar una agenda política feminista. L'objectiu d'aquest esdeveniment, principalment, era reforçar la funció simbòlica. És a dir, enfortir el sentiment de proximitat per part de la ciutadania, com també consolidar la idea que el món polític pot ser un àmbit amable amb les dones i intentar debilitar la concepció que elles són invasores d'espais que pertanyen a homes.

3. Representació de dones a les institucions polítiques: situació actual

En aquesta secció s'analitzen tant l'evolució com la situació actual de la representació descriptiva de les dones a les principals institucions polítiques de Catalunya: el Parlament, el nivell municipal i el Govern. A més a més, s'exposaran les causes de la prevalença de la sobrerepresentació masculina en aquests àmbits.

3.1. Factors explicatius de la sobrerepresentació masculina

Tradicionalment, hi ha hagut una sobrerepresentació masculina a les institucions de poder. Aquest fet s'ha explicat per dos grans elements: els que s'han anomenat factors d'oferta i factors de demanda. Els primers fan referència a les característiques o situacions que tenen les mateixes candidates (recursos, motivacions, horaris...). Les dones van patir un dèficit de recursos —ja sigui en termes de renda, nivell educatiu o estatus ocupacional—; això va produir que tinguessin menys capacitats o motivacions per implicar-se en política i, per tant, per poder ser representants públiques. Tanmateix, aquest tipus d'explicacions, tot i que van ser rellevants fa algunes dècades, ara tenen poc pes explicatiu. Dins d'aquests factors també s'engloba el procés de socialització. La socialització política d'ambos gèneres és diferent. Mentre que els homes

29. *Ibíd.*

són socialitzats envers el lideratge i en la construcció d'un paper central com a responsables del rol públic, les dones són educades per tenir una conducta més privada i centrar-se en la vida més familiar.³⁰ Aquesta socialització estableix diferents creences i actituds sobre el paper que han de tenir homes i dones en la política, que determinen la manera com ambdós gèneres participen com a ciutadans en l'esfera pública. Per exemple, les dones s'autoperceben com a menys qualificades per entendre la política o, fins i tot, per presentar-se com a candidates.³¹ El fet que la representació femenina en la política hagi estat tan minsa ha provocat una escassetat de símbols femenins en aquest àmbit, la qual cosa reforça la socialització de l'exclusió de les dones en la política. Per acabar, els factors de l'oferta també agrupen aquelles explicacions que s'anomenen "situacionals", les quals encara tenen un poder explicatiu per comprendre aquesta desigualtat. Es fonamenten en la situació que tenen les dones en la distribució de les responsabilitats en el si de la família. Elles encara assumeixen la major part de les tasques de la llar i la cura de fills o dels familiars propers, independentment de si elles també treballen a temps complet fora de casa. Aquesta sobrecàrrega per part de les dones, que sovint s'ha batejat com la "doble jornada laboral", implica que elles tinguin menys temps disponible. Com que el temps és finit, si les dones dediquen més hores que els homes a l'esfera privada, això afecta el temps que poden destinar a l'esfera pública. El menor temps disponible de les dones en fa molt més difícil la disponibilitat tant per poder-se informar com discutir o participar com a representants públiques. L'assumpció de les càrregues familiars per part de les dones no només en limita la implicació, sinó que, a més, permet als homes dedicar-se amb més intensitat a la política, perquè s'alliberen d'una part important d'aquestes responsabilitats familiars.³² En determinades fases del cicle vital, aquests factors situacionals afecten amb més intensitat. Així, les dificultats més grans s'expressen en la franja d'edat de 30-50 anys, en què les exigències de rols i les limitacions externes són més nombroses i intenses.³³

El segon bloc de factors són els anomenats factors de demanda. Tenen a veure amb les regles formals o informals de les institucions que afecten la inclu-

30. Alwin et al., *Political attitudes over the life span*.

31. Lawless, i Fox, *It Still Takes a Candidate*.

32. García-Albacete, *Young people's political participation in Western Europe*.

33. Torns, i Moreno, "La conciliación de les jóvenes trabajadoras".

sió de les dones en les institucions polítiques. Una de les regles que més ha influït en aquesta sobrerepresentació d'homes en el poder ha estat el sistema electoral. Els sistemes proporcionals, especialment aquells que tenen grans magnituds de districte,³⁴ faciliten l'entrada de dones als consistoris.³⁵ Als països amb sistemes electorals majoritaris, on en cada circumscripció només es pot triar un candidat, com passa al Regne unit, les dones tendeixen a tenir menys representació.³⁶ Els partits acostumen a ubicar les dones en zones menys competitives per al partit i, a més a més, és més probable que els votants apostin per candidats homes.³⁷ En canvi, en els sistemes proporcionals les dones són ubicades a la llista del partit i els votants no han de seleccionar candidats específics. Tanmateix, els partits polítics amb menor representació parlamentària resulten més masculinitzats, ja que el tall d'accés ascendeix a les posicions més elevades de la llista, en les quals generalment se situen els candidats homes. Un altre factor que també influeix a determinar el nombre de dones al parlament és la ideologia. Aquells partits que tenen una ideologia d'esquerres és més probable que tinguin una representació de dones a les institucions més elevada.³⁸ Sobretot els partits que s'identifiquen amb la nova esquerra i tenen dins del seu ideari una promoció més intensa dels valors postmaterials. L'organització del partit és un element que també té una influència en el nombre de dones als parlaments. Normalment, aquells partits on les decisions són més centralitzades han tendit a afavorir les dones, ja que és més fàcil aplicar accions positives des de l'organització central. A més a més, s'ha demostrat que els membres de la direcció del partit central solen ser persones amb un nivell educatiu elevat i actituds més favorables cap a la igualtat de gènere i, per tant, més obertes a la incorporació de les dones.³⁹ El nombre de dones que hi ha en un partit és un indicador per saber si es nomenaran més dones al parlament. Per tant, aquells partits amb més representació femenina a les executives o amb trajectòries més llargues a l'organització tenen més probabilitats d'afavorir-les. El que explica aquesta relació és que, si hi ha més dones en aquestes institucions, és més probable que s'implementin accions positives i que els processos de reclutament siguin

34. El nombre d'escons que es pot votar en cada circumscripció és elevat.

35. Wängnerud, "Women in Parliaments".

36. Norris, "Legislative recruitment".

37. Norris, i Lovenduski, *Political Recruitment*.

38. Caul-Kittilson, *Challenging Parties*.

39. Uriarte, i Ruiz, "Mujeres y hombres en les elites políticas españolas", 212.

supervisats per, així, garantir que les mesures d'igualtat es compleixen en la pràctica. D'una altra banda, aquells partits que tenen relacions més intenses amb organitzacions de fora del partit acostumen a nomenar més dones en posicions de sortida, ja que proveeixen més punts d'accés per a les dones.⁴⁰ No obstant, un dels factors que més influeixen en aquesta relació és l'adopció de quotes o la implementació de mesures específiques de gènere. La mitjana de dones elegides en partits amb quotes és superior als que no en tenen.⁴¹

Un cop les dones entren a la política, s'han topat amb diferents pràctiques de què es beneficien principalment els candidats homes. Aquestes pràctiques es defineixen com a rutines, convencions i xarxes que han estat creades pels i per als homes. El gruix d'aquestes regles informals s'ha anomenat “capital homosocial masculí”, el qual és definit com un capital interpersonal “predominantment accessible per a homes i més valuós quan es construeix entre homes”.⁴² Es fonamenta en dos aspectes clau: l'exclusivitat masculina i els recursos expressius. L'exclusivitat masculina es construeix sobre la base de la creació de xarxes informals masculines a través dels anys, que fan difícil la inclusió posterior de les dones. Elles, a causa de la doble o triple jornada laboral —és a dir, la desigual distribució del treball domèstic i la militància—, no disposen de tant de temps lliure per fer activitats de lleure amb els seus companys de partit. És en aquests espais informals on es continuen prenent decisions. L'exemple més prototípic és anar “a prendre alguna cosa” un cop finalitzada la reunió. Allà es continuen elaborant plans, sense presència de les dones. Això ha passat al llarg dels anys i en totes les ideologies. Aquestes xarxes són especialment avantatjoses per als homes, perquè es fan servir per intercanviar informació o obtenir millors promocions polítiques.⁴³ A més, normalment els homes tendeixen a confiar més en els homes, i són aquests els qui tenen el poder de distribuir-lo,⁴⁴ de manera que la maquinària queda dominada pels homes. Aquesta forma de complicitat masculina mai no es posa en qüestió ni és considerada política, encara que juga un paper crucial en la decisió dels partits polítics. El corporativisme o la complicitat entre les dones encara és estrany. Si a això se suma la manca de temps d'elles, el resultat

40. Wängnerud, “Women in Parliaments”.

41. Caul-Kittilson, *Challenging Parties, Changing Parliaments*.

42. Bjarnegard, *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment*, 24.

43. Verge, i De la Fuente, “Playing with different cards”.

44. Borrelli, *The President's Cabinet*.

és que les xarxes de dones, si n'hi ha, són molt febles. Un altre dels motius pel quals les xarxes femenines es desintegren fàcilment és la rotació, que és més alta en el cas de les dones. En altres paraules, les candidates circulen de manera més fluida entre les diferents institucions i responsabilitats, resultat també del caràcter patriarcal del sistema polític.

El capital homosocial masculí també està associat als “recursos expressius” o “consideracions psicològiques” associats als rols de gènere. És a dir, hi ha característiques o atributs que tradicionalment s'han associat al gènere masculí i que són més ben valorades.⁴⁵ Per exemple, un lideratge imponent, segur i autoritari és més ben valorat i transmet més competència i simpatia. Sobretot, aquestes característiques són reconegudes com a trets que defineixen un líder. En canvi, els lideratges femenins es consideren més cooperatius, compartits, però també més insegurs, i per això no són tan reconeguts pels seus parells. D'altra banda, el poder es construeix en grup; per tant, el reconeixement dels parells és essencial per tenir autoritat. Els selectors afavoreixen l'estereotip d'un candidat de classe mitjana, home i professional, i les qualitats que es valoren tendeixen a perjudicar les dones.⁴⁶

3.2. Representació de dones al Parlament de Catalunya

La representació numèrica de les dones als parlaments i a diferents institucions de poder ha anat augmentant durant les últimes dècades. El Parlament de Catalunya va passar de tenir un 5% de dones el 1980 —només hi van entrar set dones— a un 24% el 1999, a incrementar-se fins a un 44% el 2019, i fins a arribar al 48,1% de diputades el 2021. Amb 64 diputades, que ocupen gairebé la meitat dels 135 escons de la cambra catalana, és la representació de les dones més alta de la història.

S'observa al gràfic 1 que, a partir de l'any 1995, incrementa gairebé deu punts la representació de les dones al Parlament respecte de la legislatura anterior. Aquest increment es pot deure a l'adopció de quotes per part dels principals partits d'esquerres. Des d'aleshores fins al 2010 es va incrementant aquest percentatge. De fet, les eleccions del 2010 van ser les primeres en què es va

45. Verge, i De la Fuente, “Playing with different cards”.

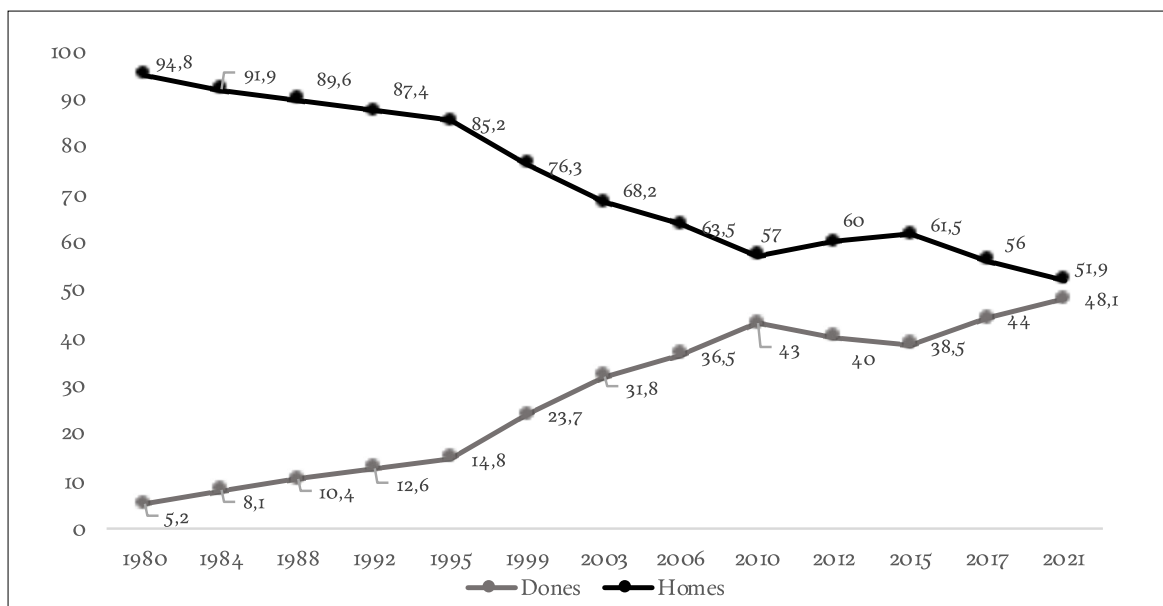
46. Lovenduski, i Norris, “Selecting Women Candidates”.

aplicar la quota legal prevista en la LO 3/2007. Això va produir cert augment de la participació de les dones en el poder legislatiu, tot i que el 2006 la representació ja era d'un 36,5%. Des de 2010 fins a 2017 s'observa un retrocés en relació amb la proporció femenina. Aquesta bretxa es pot explicar per la reducció de representació d'escons d'aquells partits que tenien un compromís més elevat amb l'equilibri de gènere —com és el PSC— i un augment d'aquells que no tenen cap mesura al respecte. Per exemple, el 2015, tot i que la coalició Junts pel Sí (JxSí) tenia un 40% de representació de dones al Parlament, Cs —que havia augmentat 16 escons des de les eleccions de 2012— no arribava a la paritat amb un 36%. És a dir, l'augment d'escons d'un partit que tenia una sobrerrepresentació masculina a les llistes pot afectar aquesta disminució de la paritat. També, la reducció d'escons del PSC el 2015 (16) va afectar la representació femenina en aquest grup parlamentari. Així, va passar d'un 50%, el 2010, a un 37,5% de representació de dones el 2015. D'una altra banda, acostuma a succeir que els homes estiguin sobrerrepresentats a les primeres posicions de les llistes. Així, els partits amb menys escons tenen més probabilitat d'infrarepresentar les dones al Parlament. En aquest sentit, el 2015, el partit CSQP o el PPC tenien 11 diputats cadascun d'ells i la representació de diputades era d'un 36,3%. També la CUP, amb 10 escons, només arribava a tenir un 30% de dones al Parlament. A les últimes eleccions celebrades el 2021 aquesta diferència s'ha reduït, ja que, els partits ubicats a l'esquerra han adoptat llistes en què alternen dones i homes consecutivament. Tot i així, la sobrerrepresentació dels homes a les llistes electorals s'ha reduït en major manera que la sobrerrepresentació dels homes a l'hemicicle.⁴⁷

Fins ara, la fragmentació partidista que ha patit els últims anys el Parlament de Catalunya no ha implicat una ampliació de la bretxa de la representació de dones al Parlament, ja que la divisió de partits s'ha produït principalment per l'espai d'esquerres, i aquests partits tenen com a principi rector la igualtat entre gèneres. No obstant, actualment la banda dreta de l'hemicicle també s'ha fragmentat. En aquest cas, sí que podria tenir un efecte negatiu en la reducció de dones a les institucions, ja que aquests partits sobrerrepresenten en major mesura els homes a les posicions més altes de la llista. Aquesta fragmentació pot provocar una reducció d'escons per cada partit i produir una masculinització de les diferents institucions.

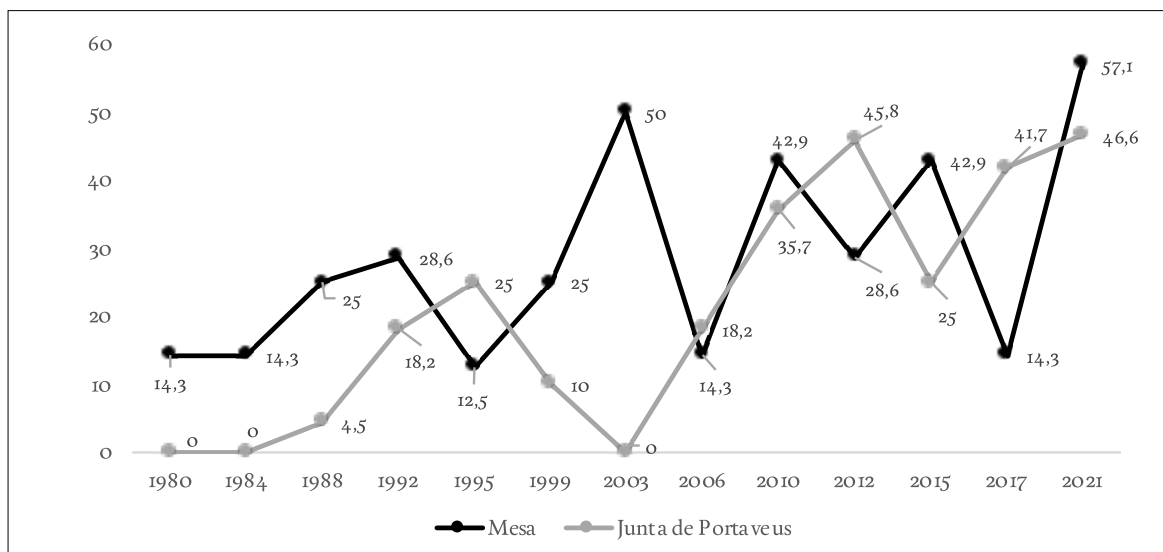
47. Verge et al., *Diagnosi del Pla d'Igualtat del Parlament de Catalunya*.

Gràfic 1. Percentatge de diputades al Parlament de Catalunya (1980-2021)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'I CD i l'ADPC.

Gràfic 2. Percentatge de diputades en els òrgans de decisió del Parlament (1980-2021)

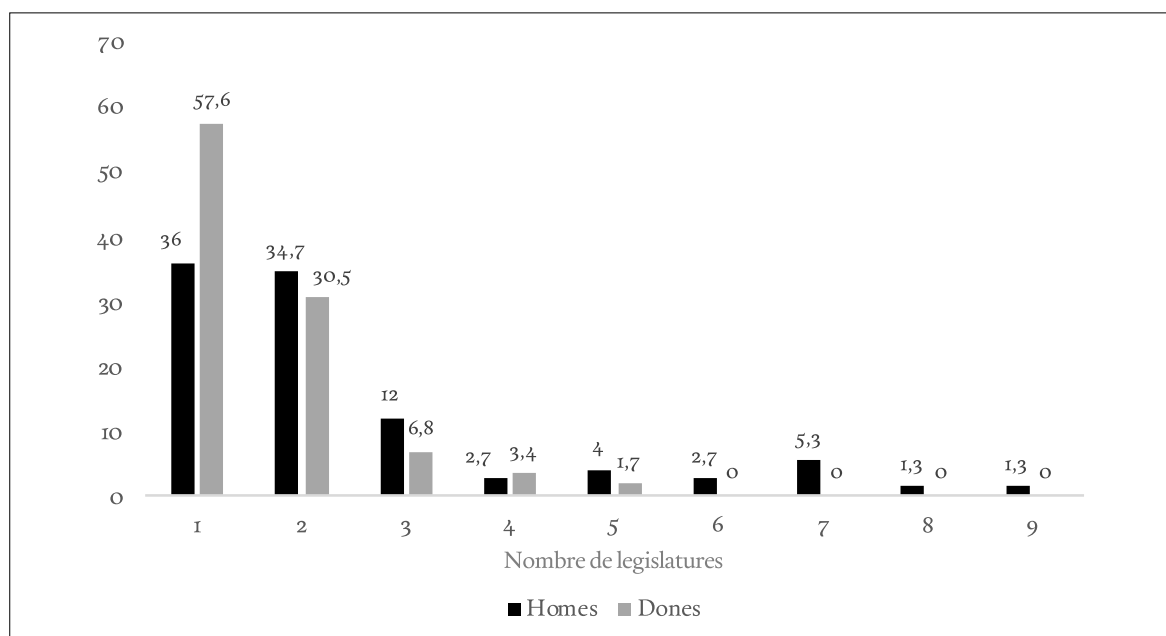

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades presentades al web del Parlament de Catalunya.

La Mesa del Parlament i la Junta de Portaveus són òrgans important, tant per al funcionament de la cambra —interpreta el Reglament, estableix l'ordre de les discussions, decideix sobre comissions...— com per la funció simbòlica que representa —construir simbòlicament aquells rols socials i normes de gènere que s'atribueixen als homes i les dones—. Tot i així, aquests òrgans, majoritàriament, han estat cooptats per diputats homes des de la seva constitució. La Llei 17/2015, d'igualtat efectiva de dones i homes, inclou que un principi d'actuació

és la participació paritària en els òrgans representatius. Però el Reglament del Parlament de Catalunya (RPC) no fa cap esment al principi de democràcia paritària.⁴⁸ Per tant, l'equilibri de gènere en aquests òrgans de decisió ha estat resultat de la voluntat política dels partits. Fins al 2006, la composició tant de la Mesa com de la Junta de portaveus no havia superat el 30% de dones representades. A partir de 2003, la proporció de dones a la Mesa s'eleva, però va fluctuant molt segons les legislatures. La Junta de Portaveus ha estat un òrgan amb elevada sobrerrepresentació masculina, ja que fins a l'any 2012 no s'arriba a la paritat. El 2017, mentre que la composició de gènere de la Junta de Portaveus era d'un 41,7%, la proporció de la Mesa era d'un 14,3%. No obstant, tal com s'ha esmentat en altres seccions, aquesta bretxa fluctua en funció de la ideologia dels partits que tenen més representació. Per exemple, en l'última legislatura, la representació de dones a la Mesa és de 57%. JxCat hi és representat per dues dones, tant ERC com el PSC han escollit un home i una dona per a aquest càrrec, mentre que la CUP s'hi troba representada per un home. La Junta de Portaveus té un 46% de representació de dones, ja que el grup parlamentari d'ERC ha escollit dues dones, i tant JxCat, el PSC, Cs i ECP com la CUP tenen com a portaveus un home i una dona. En canvi, Vox i el grup Mixt (PPC) tenen un home.

Gràfic 3. Percentatge de permanència al Parlament segons gènere (legislatures)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Verge, De la Fuente i Duran (2019).

48. Verge et al., *Diagnosi del Pla d'Igualtat del Parlament de Catalunya*.

Les dones tendeixen a tenir una mortalitat més alta en la política, és a dir, tenen una permanència menor als càrrecs a què han estat assignades; en aquest cas, com a diputades. Això és rellevant perquè, com es comentava a la secció anterior, una rotació major té efectes en la capacitat d'aconseguir capital polític. És a dir, elles tenen menys oportunitats d'aconseguir experiència política o la capacitat de teixir xarxes amb altres companys. Això té un impacte clau per a les seves promocions dins del món polític. El gràfic 3 informa que la majoria de dones diputades només ho és durant una legislatura (57,6%). Aquelles que s'hi mantenen dues són el 30,5%, però la proporció de dones que roman tres o més legislatures no arriba al 12%. En canvi, en el cas dels homes, la seva permanència és més alta, de manera que poden acumular molt més capital polític, experiència i efectivitat. D'aquesta manera, els diputats que només són escollits per a una legislatura són el 36%, mentre que els que hi romanen dues o tres legislatures arriben a un 46,7%. Fins i tot s'observa al gràfic 3 que un 5,3% dels diputats han renovat el càrrec durant set legislatures.

3.3. Representació de les dones al món local

Mentre que la paritat al Parlament de Catalunya s'assoleix el 2010, el món local sempre ha estat el nivell territorial més masculinitzat. L'any 1979 les dones regidores representaven només el 4,7% dels càrrecs. L'any 1991, més d'una dècada després, només hi havia un 11,2% de regidores, i l'any 2011 representaven el 32,5% (vegeu el gràfic 4). La primera vegada que s'aconsegueix arribar a la paritat és el 2019, amb un 44% de dones als ajuntaments. Encara és més intensa la bretxa en les alcaldies. El 1979 les dones alcaldesses eren el 2,2%; el 2011, el 14,5%, i el 2019, el 22,9%, encara molt lluny de la paritat (vegeu el gràfic 5). És a dir, aquestes dades reflecteixen que en la proporció de dones que encapçalen les candidatures són poques. La tendència de la representació femenina és ascendent i no s'ha interromput mai, però el progrés ha estat molt més lent que en el cas del Parlament de Catalunya. Aquesta diferència en la velocitat de l'increment té diverses causes, que s'exposaran a continuació. En primer lloc, en el món local ocupar un lloc de responsabilitat política té un cost molt més elevat per a les dones que per als homes, degut a l'escassetat de temps d'elles. És en aquest nivell territorial on la dedicació a la política no és exclusiva, ni tan sols parcial. Només els municipis amb més de 100.000 habitants acostumen a tenir representants dedicats exclusivament a l'ajuntament i, per tant, molt poques

vegades aquesta feina és remunerada. Ser representant a escala municipal, per tant, comporta haver de fer aquestes tasques fora de l'horari laboral i del familiar. Això ocasiona que les dones no només assumeixin una doble jornada laboral, sinó una de triple. És a dir, a més a més de participar en el món laboral i fer-se càrrec de les tasques de cura d'infants, també han de fer les tasques de representació a nivell municipal.⁴⁹ En altres paraules, les dificultats personals derivades de la gestió del temps són clau en aquest àmbit territorial per explicar la bretxa de gènere en la representació. Aquest efecte és menor a nivell nacional, perquè les diputades tendeixen a dedicar-se professionalment a la política.

En segon lloc, les accions positives, com les quotes, resulten més difícils d'implementar a escala local. La major descentralització dels processos de selecció de candidats fa que el compliment de les quotes de gènere sigui més problemàtic,⁵⁰ ja que els responsables tendeixen a estar menys compromesos amb aquests principis i resulta més complicat per a les seccions feministes del partit fer-ne una vigilància activa.⁵¹

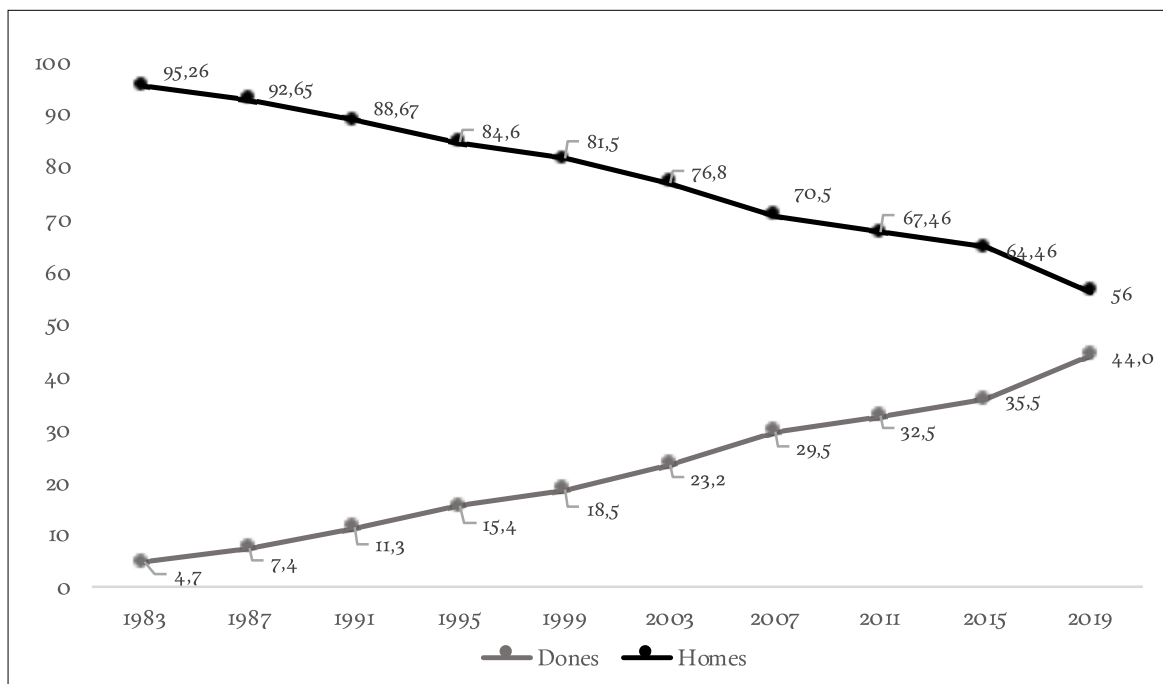
En tercer lloc, com ja s'avançava a la secció anterior, a banda de les barreres formals que s'han enumerat a les seccions anteriors, existeixen les regles informals, que poden actuar com a barreres per a la representació de les dones. Aquest tipus de barreres informals, com les xarxes masculines o els recursos expressius, afecten tots els nivells territorials i totes les organitzacions polítiques, però en el cas municipal es poden notar amb més intensitat per la mateixa masculinització de les institucions.

49. Norris, i Franklin, "Social Representation", 201.

50. Randall, *Women and Politics*.

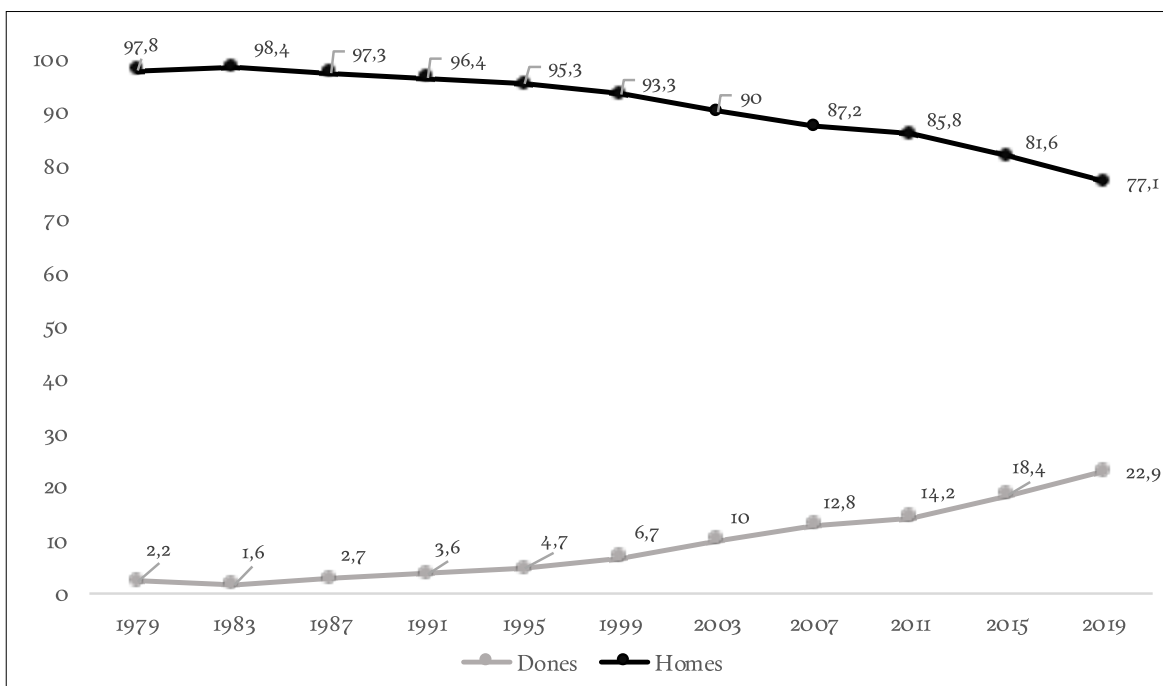
51. Caul-Kittilson, *Challenging Parties, Changing Parliaments*.

Gràfic 4. Percentatge de regidores de Catalunya (1979-2019)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICD i l'ADPC.

Gràfic 5. Percentatge d'alcaldeses de Catalunya (1979-2019)

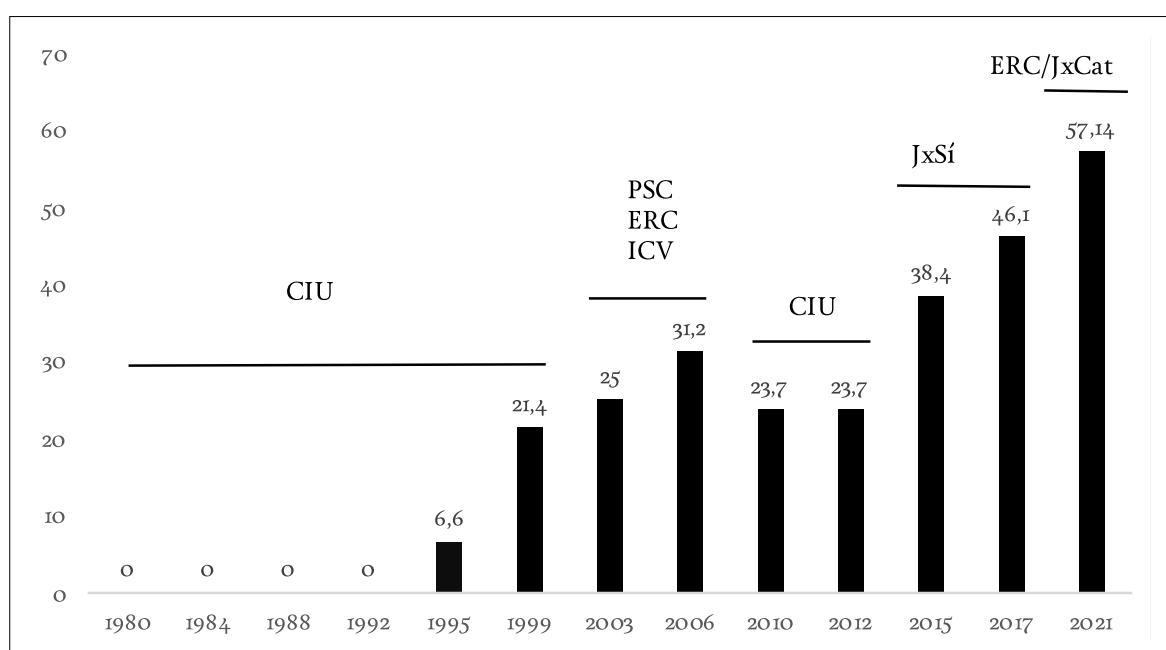

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ICD i l'ADPC.

3.4. El Govern

Encara que hi ha hagut un augment constant del nombre de dones en el Govern,⁵² les dones encara s'enfronten a més barreres que els homes per accedir al càrrec executiu.⁵³ Un cop arriben a llocs executius, és més probable que siguin nomenades per a carteres menys prestigioses⁵⁴ i que es trobin amb un escrutini públic més intens.⁵⁵ La importància que les dones estiguin representades en l'òrgan de màxim poder deriva del fet que és la institució que s'encarrega d'elaborar polítiques públiques, ostenta una funció simbòlica i proporciona visibilitat.

Gràfic 6. Proporció de dones al govern de Catalunya (1980-2021)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades oficials.

A Catalunya, fins al 1995, quan va entrar Núria de Gispert al Govern, no hi va haver cap dona a l'executiu nomenada en primera instància. Anteriorment, María Eugenia Cuenca i la mateixa Núria de Gispert havien estat nomenades a mig mandat del govern de 1992. A poc a poc, s'han anat incloent dones en

52. Dahlerup, i Leyenaar, *Breaking male dominance in old democracies*, 230.

53. Annesley et al., *Cabinets, Ministers, and Gender*; Escobar-Lemmon, i Taylor-Robinson, "Women Ministers in Latin American Government".

54. Krook, i O'Brien, "All the President's Men?".

55. Trimble et al., "Gender novelty and personalized news coverage in Australia and Canada".

aquest nivell, però la progressió ha estat més lenta que en el poder legislatiu. Del gràfic 6 es desprèn que aquells governs formats amb partits d'ideologies d'esquerra acostumen a nomenar més dones com a conselleres. Així, es percep un increment de representació femenina tant l'any 2003 com el 2006, quan el govern era format per una coalició d'esquerres. També va ocórrer l'any 2015 amb el govern format per Junts pel Sí. La primera vegada que s'assoleix la paritat en el Govern és el 2017, amb un 46,1% de conselleres. No obstant, en un primer moment aquest govern no era paritari, ja que s'havien nomenat els polítics que es trobaven a la presó com a acte simbòlic. Deu dies més tard, es va remodelar el Govern per nomenar el govern efectiu i va resultar un govern amb una presència de gènere equilibrada. Actualment, les dones al Govern s'eleva fins a un 57,1%, que és la proporció de nomenaments de dones més elevada de tota la història. Encara que ara hi hagi més dones als executius, no vol dir que les barreres per a les dones s'hagin erradicat. Hi ha estudis que comproven que elles han de tenir més credencials educatives o una carrera política més àmplia per accedir als mateixos llocs de poder.⁵⁶ Per tant, els homes encara es veuen beneficiats per les promocions en el poder executiu.

La sobrerepresentació d'homes en aquestes instàncies s'explica en gran part pels factors que s'han presentat anteriorment. Tanmateix, hi ha una sèrie d'elements específics que també afecten a mantenir-la o a reduir-la. En primer lloc, tenir més dones en posicions parlamentàries promou que acumulin experiència política i puguin estar en posicions importants per entrar en el poder executiu.⁵⁷ A més, la creació d'una massa crítica de dones al parlament pot fer canviar les sinergies institucionals i reduir l'androcentrisme que el món polític ha conservat durant molts anys. Tot i així, encara resulta més fàcil per a les dones entrar al govern per vies extrapolítiques (captades del món privat o acadèmic) que per les vies polítiques (parlament, món local o partits polítics), on encara perviuen intensament barreres que dificulten a les dones la promoció.⁵⁸ El gràfic 6 mostra que la ideologia també és un factor clau per explicar la variació de la representació femenina al Govern català. Aquells partits ubicats a l'esquerra de l'arc parlamentari tendeixen a afavorir la presència de dones, ja que els principis bàsics d'aquests partits són la

56. Verge, i Claveria, "Gendered political resources".

57. Escobar-Lemmon, i Taylor-Robinson, "Women Ministers in Latin American Government".

58. Claveria, "Still a 'male business'?".

igualtat de gènere.⁵⁹ De la mateixa manera, les quotes de partit, que s'apliquen a les executives dels partits i a les llistes electorals, poden tenir un efecte positiu per a la incorporació de les dones als governs.⁶⁰ La relació entre les quotes de partit i la presència de dones en el govern és una relació indirecta, però s'entén que aquests partits estan més compromesos amb els valors de la igualtat de gènere i tenen més dones a l'estructura organitzativa, cosa que afavoreix aquests nomenaments. La forma de govern també pot afectar la representació de gènere. És a dir, que el govern estigui format per una coalició pot afectar negativament en el nomenament de dones. Tenir menys posicions disponibles per a cada partit, en què s'han d'incorporar equilibris de partit i territorials, podria ser perjudicial per a elles. El cas català és paradigmàtic perquè tots els governs constituïts han estat conformats per coalicions —ja sigui preelectoral, com el cas de Convergència i Unió o Junts pel Sí, o ja siguin postelectorals, com el govern liderat per Pasqual Maragall (PSC, ERC, ICV) o el govern presidit per Pere Aragonès (ERC-JxCat)—. Per tant, no es poden fer comparacions en relació amb el gènere amb governs monocolor, ja que no han existit. Tot i així, no sembla que aquest fet tingui una influència important a la resta de l'Estat espanyol. El factor més decisiu per nomenar dones en el govern és la ideologia. Per tant, la voluntat d'incloure representació femenina per part d'aquests partits és l'aspecte que pot explicar més les fluctuacions entre períodes.

4. Mesures que han aplicat en altres indrets

4.1. La resta de l'Estat

Els estudis sobre federalisme han estudiat com es contagien determinades polítiques públiques entre els territoris.⁶¹ En el cas espanyol, si bé es cert que la dècada dels anys noranta es va caracteritzar per la influència que van tenir les polítiques o recomanacions que provenien del nivell estatal o internacional —el marc polític de la UE i l'ONU ha tingut un efecte positiu—,⁶² a principis

59. Davis, *Women and power in parliamentary democracies*.

60. Claveria, "Still a 'male business?'".

61. Vickers, "Is federalism gendered?".

62. Bustelo, "¿Cómo puede contribuir el proceso de creación de códigos normativos al desarrollo de una cultura de evaluación?".

de la dècada del 2000 aquesta relació es va invertir. Els nivells subestats van començar a liderar i a transferir a altres territoris (subestats i estatals) les polítiques que s'elaboraven, especialment aquelles relacionades amb qüestions d'igualtat de gènere.⁶³ Això també va facilitar la innovació en aquesta àrea, ja que les entitats subestats s'intentaven esforçar per encapçalar aquestes polítiques.⁶⁴ La recerca revela, doncs, que els entorns multinivell, especialment les federacions amb dinàmiques territorials competitives —com el cas belga o l'espanyol—, ofereixen un terreny fèrtil per desenvolupar polítiques i que es transfereixin.⁶⁵

Així, mentre que les comunitats autònomes tenen un paper de lideratge en les polítiques d'igualtat de gènere, el Govern estatal ha anat endarrerit al respecte.⁶⁶ Per exemple, les lleis d'igualtat, es van aprovar per primera vegada en l'àmbit autonòmic. La Llei per a la igualtat efectiva entre dones i homes (LO 3/2007) va ser aprovada pel Congrés dels Diputats quan sis lleis d'igualtat autonòmiques ja estaven en vigor. De fet, en gran manera, l'estructura i els instruments previstos en aquesta Llei van ser emulats de la Llei d'igualtat del País Basc. En el cas dels parlaments autonòmics, cal recordar que van ser quatre les comunitats autònomes que van establir, amb anterioritat a l'aprovació de la Llei orgànica 3/2007, iniciatives per cercar la paritat electoral. Entre el 2002 i el 2005, Castella-la Manxa, les Illes Balears i Andalusia introduïren en les respectives lleis electorals l'obligatorietat de presentar llistes anomenades “cremallera”;⁶⁷ és a dir, alternant consecutivament dones i homes en cada posició de la llista de principi a fi. El 2005 el Govern basc també va fer un pas endavant en termes de paritat de gènere i va aprovar la Llei per a la igualtat de dones i homes. Tot i que no apliquen llistes cremallera, estableixen que a la llista electoral hi ha d'haver una proporció del 50% de cada sexe, que s'ha de donar en trams de cada sis candidats, amb tres homes i tres dones. Una de les novetats que aplica aquesta legislació és que assegura una quota d'almenys el 40% de dones en el Govern autonòmic.⁶⁸

63. Alonso, “Who learns what from whom?”; Celis, i Meier, “Convergence and divergence”.

64. Alonso, i Verge, “El impacto de la distribución territorial del poder sobre las políticas de igualdad en España”.

65. Alonso, “Who learns what from whom?”.

66. Bustelo, “Three decades of state feminism and gender equality policies in multi-governed Spain”.

67. Uribe, “Las cuotas de género y su aplicación en España”.

68. Martínez-Hernández, i Elizondo, “Participación política de las mujeres”.

Cal esmentar que en el moment que Castella-la Manxa i les Balears van aprovar les lleis electorals, el Govern central, liderat per Aznar, va presentar un recurs al Tribunal Constitucional, el qual en va suspendre de facto la implementació. No obstant, quan el PSOE va entrar al Govern, el 2004, va retirar el recurs. En tot cas, el Tribunal Constitucional va considerar que les lleis electorals autonòmiques podien establir proporcions més àmplies respecte de la representació femenina que allò que establia la LO 3/2007 (60-40%). D'aquesta manera, es mostraven favorables al fet que s'adoptessin llistes cremallera per part de les comunitats autònomes en les respectives assemblees legislatives. Pel que fa a la Llei d'igualtat del País Basc, la qual establia un percentatge mínim del 50% de dones a les llistes electorals, el Tribunal Constitucional va considerar que aquesta mesura era constitucional, mentre el mínim de representació per a un dels dos sexes fos d'un 40%.⁶⁹

4.2. Europa

A diferents països d'Europa han legislat per tal de tenir una representació més equilibrada del gènere en les institucions. Tant Bèlgica com França (a nivell regional) estableixen que les llistes electorals han de ser “de cremallera”. És a dir, han d'alternar el sexe del candidat en cada posició, tant els principals com els substituïts.⁷⁰ També, alguns països tenen mesures per tal que els caps de llista no estiguin masculinitzats. Així, a Bèlgica o a Portugal els dos primers candidats de la llista no poden ser del mateix sexe, i aquesta regla s'aplica als diferents nivells territorials.⁷¹

4.3. Amèrica Llatina

La majoria de països de l'Amèrica llatina han desenvolupat accions legals amb l'objectiu d'arribar a la paritat. L'Equador i Bolívia han especificat en les seves constitucions la finalitat d'arribar a la paritat en totes les branques del govern, en tots els nivells territorials, incloent-hi l'Administració pública. La Llei electoral de l'Equador (2009) estableix que els noms d'home i de dona

69. Verge, “Institutionalising Gender Equality in Spain”.

70. Parliamentary Union, *Series Reports and Documents*.

71. *Ibid.*

s'han d'alternar a les llistes electorals. Aquesta regla s'ha d'aplicar en totes les eleccions, des del Parlament estatal fins als municipis rurals.⁷²

A Bolívia, a la Llei electoral de 2010 també s'estableix el requeriment que les llistes hagin d'incloure el mateix nombre d'homes i dones, de manera alterna, en circumscripcions plurinominals per a les eleccions a la cambra baixa. Si una llista està formada per un nombre imparell de candidats, s'ha de donar preferència a les dones. En les circumscripcions uninominals, s'estableix que, com a mínim, el 50% dels candidats (principals i suplents) proposats han de ser dones. És a dir, aquest tipus d'exigència actuarial com una quota horitzontal, ja que es pot assimilar al fet que el 50% dels caps de llista siguin dones en els diferents territoris.⁷³

L'Argentina també ha establert llistes cremallera i, així, la llei estableix que les llistes de candidats al Congrés nacional —diputats i senadors— s'han d'efectuar “intercalant dones i homes des del primer candidat titular fins al darrer candidat suplent”. Tot i ser menys exhaustives, les reformes de les lleis d'igualtat a Costa Rica i Nicaragua cobreixen els poders legislatiu i executiu a nivell nacional i subestatal, inclosa la doble vicepresidència de Costa Rica. La República Dominicana, tot i aplicar una quota del 33% per a les eleccions legislatives nacionals i municipals, aplica la paritat per als alcaldes i els vicealcaldes.

A Mèxic, la llei s'ha modificat per establir que el suplent de cadascun dels candidats ha de ser del mateix sexe. D'aquesta manera, s'evita el problema que han experimentat en anys anteriors, quan, un cop seleccionades les candidates, les feien resignar per nomenar el suplent, que acostumava a ser un home (aquesta pràctica era reconeguda comunament com a “efecto Juanita”).⁷⁴ També en el nivell local han establert que, de cada cinc llistes electorals presentades, com a mínim dues han d'estar encapçalades per dones, aplicant també la quota horitzontal.

Les preferències pels governs paritaris han aparegut en diferents països, sovint de manera informal.⁷⁵ Per exemple, la Llei de paritat a Bolívia requeria

72. *Ibíd.*

73. *Ibíd.*

74. Piscopo, “Leveraging Informality, Rewriting Formal Rules”.

75. Piscopo, “Democracy as gender balance”.

que el president Evo Morales nomenés un govern amb equilibri de gènere. No obstant, la presidenta Michelle Bachelet a Xile, Daniel Ortega a Nicaragua o Ollanta Humala al Perú van seleccionar voluntàriament i deliberadament els ministres per conformar un govern amb paritat de gènere. Els estats mexicans han pres mesures similars, tot i que la constitució de 2014 només exigeix la paritat per a les assemblees nacionals i estatals. Els activistes van pressionar amb èxit molts estats perquè estenguessin la paritat al nivell municipal, tant als governs com als regidors municipals.

Els principis de paritat a l'Equador, Costa Rica, Hondures i Mèxic també s'apliquen als partits polítics. Requereixen paritat per als líders dels partits, independentment de com siguin seleccionats dins del partit. Aquesta extensió del principi de la paritat és coherent amb la idea que la paritat és l'expressió de la democràcia.⁷⁶

5. Propostes per millorar la representació de gènere a Catalunya

La composició de gènere a les institucions polítiques ha millorat al llarg de les últimes dècades i molt més intensament en els últims anys. No obstant, aquesta millora es basa en acords informals, sense cost si no es compleixen. Per tant, aquesta millora es pot revertir en funció de la correlació de forces polítiques que arribi tant al Parlament com al Govern o als ajuntaments. Especialment, en un context on hi ha una creixent fragmentació als partits ubicats a la dreta. Això pot tenir conseqüències en la representació de gènere properament, ja que, a banda que aquests partits no tenen el principi de la igualtat de gènere arrelat al seu ideari, els principals candidats d'aquests partits són homes. D'aquesta manera, una fragmentació més gran en aquest espai, pot provocar que aquesta representació masculina sigui més elevada. Donat aquest context, seria necessari que Catalunya adoptés algunes mesures per tal de mantenir l'equilibri de gènere en aquestes institucions. A més a més, que Catalunya arribés a incorporar accions més innovadores podria contribuir a liderar el canvi de paradigma en altres comunitats autònomes i influir positivament en altres territoris.

76. *Ibid.*

Les principals mesures que s'haurien d'adoptar són: d'una banda, la dotació d'una major efectivitat de la Llei 17/2015, especialment quan afecta la representació paritària dels diferents òrgans de decisió. D'una altra banda, l'aprovació d'una llei electoral catalana. Aquest marc normatiu actuaria com a paraigua per implementar una sèrie de mesures per abordar aquesta situació. Catalunya és l'única comunitat autònoma sense llei electoral pròpia; per tant, en no existir una llei electoral pròpia, s'aplica per defecte la llei estatal (Llei orgànica del règim electoral general, LOREG). La resta de comunitats autònomes han aprovat lleis electorals subestatals, que en alguns casos fan avançaments en l'equilibri de la composició de gènere. La llei electoral ha de tenir en compte diferents elements, que es detallaran a continuació:

- **Circumscripció, fórmula electoral i llistes.** Com s'ha esmentat en seccions anteriors, el sistema electoral influeix en el percentatge de dones representades a les institucions electives. Els sistemes proporcionals afecten positivament la representació de les dones. Per això, seria necessari que la combinació de la fórmula electoral escollida i la circumscripció fos la més proporcional. Existeixen diferents fórmules electorals per fer el càlcul de passar de vots a escons i, d'aquesta manera, s'hauria de seleccionar aquella que fos més proporcional. També la magnitud del districte —és a dir, els nombre d'escons que es reparteixen a cada circumscripció— afecta aquesta proporcionalitat. Per això, quan es confeccionessin aquestes circumscripcions s'hauria de fer de la manera més proporcional possible per afavorir la representació de les dones a les institucions polítiques.⁷⁷ També s'ha de tenir en compte quin tipus de llista s'aplicaria. Aquest element també té un efecte en la representació de les dones. Les quotes legislatives s'apliquen d'una manera automàtica si són llistes tancades i bloquejades, però resulta més complicat aplicar-les en un sistema de vot preferencial o de llistes desbloquejades. Si la llei electoral preveu aquesta opció, s'hauria de tenir en compte l'ordre dels candidats i candidates a les diferents llistes, perquè això en pot afectar la representació. L'ordre en què es presenten les candidatures és crucial, ja que incentiva la ciutadania a escollir els primers.⁷⁸ A més a més, les dones acostumen a tenir menys presència als mitjans i menys visibilitat a la política (ja que moltes vegades han entrat

77. Normalment, els homes es troben a les primeres posicions de la llista. Per tant, com menys diputats se seleccionin per a cada circumscripció, més probable és que aquesta representació sigui proporcionalment més masculina.

78. Luhiste, "Party Gatekeepers' Support for Viable Female Candidacy in PR-List Systems".

més tard al món polític), la qual cosa afecta les probabilitats que puguin ser representants. Per tant, si s'adoptessin llistes desbloquejades, s'haurien de tenir en compte altres mesures perquè hi hagués una composició de gènere equilibrada.

- **Llistes cremallera.** Les lleis autonòmiques poden establir mesures més garantistes en relació amb la representació de les diputades. Per tant, per tenir una millor efectivitat a l'hora d'arribar a un 50% de paritat en la representació parlamentària, seria recomanable incorporar les llistes cremallera. Aquest tipus de llista es caracteritza per garantir l'alternança estricta de dones i homes al llarg de tota la llista electoral (com ja han fet les lleis electorals d'Andalusia, les Balears o Castella-la Manxa, o molts països de l'Amèrica Llatina). D'aquesta manera, la composició de gènere milloraria tant si s'apliquessin llistes tancades i bloquejades com desbloquejades. A més a més, si s'adoptés el tipus de llista desbloquejada, posteriorment es podria aplicar una mesura correctiva amb l'objectiu d'arribar a una composició de gènere paritària (50%), per alternar homes i dones respectant l'ordre de vots rebuts. Així ho han aplicat alguns partits a l'hora de celebrar les eleccions primàries. Recentment, les llistes cremallera han estat emprades per alguns partits en totes o en algunes de les circumscripcions catalanes (PSC, ERC i CUP) i, com s'ha observat anteriorment, ha produït un efecte positiu en la representació de dones al Parlament.
- **Cap de llista.** Per assolir aquesta paritat, seria recomanable que es garantís que els dos primers llocs de la llista electoral no poguessin estar ocupats per candidats del mateix sexe (com també passa a Bèlgica, on els dos primers candidats ni els dos primers substituïts poden ser del mateix sexe, també a nivell regional). Seria recomanable d'establir la paritat de gènere en els caps de llista quan una candidatura electoral presenta, simultàniament, llistes en més d'una circumscripció, aplicant el que s'ha anomenat com a quota horitzontal.
- **Govern.** La llei electoral també podria establir l'adopció d'una quota en els membres del Govern (tal com va fer el País Basc). Aquesta mesura garantiria la representació de dones en aquest òrgan, independentment de les normes informals o la ideologia del partit que estigués en el govern. Es podria establir una quota neutral de composició de gènere de 60-40% per a aquesta institució.

- **Òrgans al Parlament.** La composició de tots els òrgans de decisió dins del Parlament, incloent-hi la Mesa del Parlament i les meses de les comissions. Caldria revisar el Reglament del Parlament de Catalunya per incloure la paritat com a criteri per a la composició de tots els òrgans de decisió.
- **Sancions.** Un dels elements clau per tal que les quotes siguin efectives és l'aplicació d'una sanció per incompliment. S'hauria d'establir una sanció a les disposicions de la Llei d'igualtat 17/2015, semblant a la que preveu la LO 3/2007. És a dir, que els òrgans o les llistes que no compleixen les proporcions establertes siguin invalidats per part dels òrgans corresponents. D'aquesta manera, s'evitaria l'incompliment de les recomanacions prèvies.
- **Complement al món local.** Com s'ha mostrat anteriorment, el món local és l'àmbit encara més masculinitzat. Una de les raons per les quals les dones són més reticents per participar-hi és la difícil gestió del temps, donat que assumeixen la majoria de les càrregues domèstiques i tasques de cura. Per evitar la que s'ha anomenat "triple jornada laboral", s'hauria d'estudiar en quina mesura és possible aportar un complement econòmic als regidors i regidores als ajuntaments, per tal de professionalitzar la feina i, per tant, incentivar la presència de dones representants.
- **Més enllà de la representació.** En alguns països, el finançament ordinari dels partits inclou un percentatge específic per aplicar plans d'igualtat, la formació de la militància en perspectiva de gènere o l'enfortiment de les secretaries de la dona (Brasil, Mèxic, Panamà). Ni la llei electoral espanyola ni altres lleis subestamentals preveuen mecanismes per assignar recursos específics a la promoció o al suport a dones candidates. Caldria incorporar aquestes accions per reduir les normes informals i la cultura masculina que impera en el món polític.
- **Llenguatge.** Caldria que la paritat de gènere no es tractés com una mesura temporal que corregeix la falta d'igualtat d'oportunitats o la discriminació de les dones, sinó com un acord permanent per tal d'arribar als requisits de la democràcia plena. Algunes acadèmiques proposen referir-se a aquestes mesures com a "paritat de gènere" i no com a "quotes", ja que aquestes es vinculen amb aspectes més temporals i tangencials amb la democràcia. Es tracta d'incloure les necessitats de les dones en drets: sense

tractar-les de privilegiades o de víctimes, només reconèixer els drets que s'han negat al col·lectiu.⁷⁹

6. Conclusions

En aquest article s'ha presentat una evolució de les mesures que han estat adoptades per part dels partits polítics, el Govern central i el Parlament de Catalunya per tal de reduir la bretxa de gènere en la representació en les institucions polítiques. Així mateix, s'ha exposat la situació actual de Catalunya en relació amb la participació de la dona tant al Parlament, a la Mesa del Parlament i al món local, com també al poder executiu. Posteriorment, s'han mostrat les mesures que han implementat altres comunitats autònomes o països europeus o de l'Amèrica Llatina per incentivar la representació de la dona en els òrgans de poder. Per acabar, s'han establert algunes recomanacions que Catalunya hauria d'adoptar per poder millorar la paritat de gènere. Entre elles poden ser útils l'aplicació de les llistes cremallera, tant verticals com horitzontals, i també l'adopció de quotes en el poder executiu.

Tanmateix, la igualtat de gènere no és només una qüestió de representació descriptiva, o del nombre de dones representades en les institucions, sinó que té moltes més arestes. Un cop les dones arriben al poder, tenen més dificultats a l'hora de mantenir-s'hi, promocionar, tenir més visibilitat o poder aplicar la seva agenda política. Per tant, la mera representació de les dones en política no és el final del camí, sinó l'inici per a la reducció de les desigualtats de gènere.

Bibliografia

- Alonso, Alba. "Who learns what from whom? Implementing gender mainstreaming in multi-level settings". *European Journal of Women's Studies* 24, n. 2 (2016): 174–188. DOI:10.1177/1350506816632560.
- Alonso, Alba, i Tània Verge. "El impacto de la distribución territorial del poder sobre las políticas de igualdad en España". *Revista Española de Ciencia Política* 39 (2015): 239–261.

79. Bodelón, "Las leyes de igualdad de género en España y Europa".

- Alwin, Duane F., Ronald L. Cohen, i Theodore M. Newcomb. *Political attitudes over the life span: The Bennington women after 50 years*. Madison: University of Wisconsin Press, 1991.
- Annesley, Claire, Karen Beckwith, i Susan Franceschet. *Cabinets, Ministers, and Gender*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Associació de Dones Periodistes de Catalunya (ADPC). *Impacto de les mesures de paridad en los gobiernos locales. Estudio Comparado entre Catalunya y la provincia de Buenos Aires*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2007.
- Bjarnegard, Elin. *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment. Explaining Male Dominance in Parliamentary Representation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- Bodelón, Encarna. “Las leyes de igualdad de género en España y Europa: ¿Hacia una nueva ciudadanía?”. *Yearbook of Philosophy of Law* (2010): 85-106.
- Borrelli, Mary A. *The President's Cabinet: Gender, Power, and Representation*. Boulder: Lynne Rienner, 2002.
- Bustelo, María. “¿Cómo puede contribuir el proceso de creación de códigos normativos al desarrollo de una cultura de evaluación? Elementos para el debate en el caso español”. *Gestión y Análisis de Políticas Públicas* 30-31 (2004): 41-55. <https://doi.org/10.24965/gapp.vi30-31.373>.
- . “Three decades of state feminism and gender equality policies in multi-governed Spain”. *Sex Roles* 70 n. 9/10 (2016). Epub June. DOI 10.1007/s11199-014-0381-9.
- Caul-Kittilson, Miki. *Challenging Parties, Changing Parliaments: Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Columbus: Ohio State University Press, 2006.
- Celis, Karen, i Petra Meier. “Convergence and divergence: The federalization of Belgian equality Policies”. *Regional and Federal Studies* 21, n. 1 (2011): 55-71.
- Claveria, Sílvia. “Still a ‘male business’? Explaining women’s presence in executive office”. *West European Politics* 37, n. 5 (2014): 1156-1176.
- . *Women in executive office in advanced industrial democracies: Presence, portfolios and post-ministerial occupation*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2014.
- Clayton, Amanda, Diana O’Brien, i Jennifer Piscopo. “All Male Panels? Representation and Democratic Legitimacy”. *American Journal of Political Science* 63, n. 1 (2019): 113-129.
- Dahlerup, Drude. “Increasing women’s political representation: New trends in genderquotas”. A Julie Ballington, i AzzaKaram, ed., *Women in parliament: Beyond numbers*, 141-53. 2a. ed. Stockholm: International IDEA, 2005.
- Dahlerup, Drude, i Monica Leyenaar, ed. *Breaking male dominance in old democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Davis, Rebeca H. *Women and power in parliamentary democracies: Cabinet appointments in Western Europe, 1968-1992*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.
- Escobar-Lemmon, Maria, i Michell Taylor-Robinson. “Women Ministers in Latin American Government: When, Where, and Why?”. *American Journal of Political Science* 49, n. 4 (2005): 829-44.

- Franceschet, Susan, i Jennifer M. Piscopo. "Gender Quotas and Women's Substantive Representation: Lessons from Argentina". *Politics & Gender* 4 (2009): 393-425.
- García-Albacete, Gema. *Young people's political participation in Western Europe: Continuity or generational change?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- Institut Català de les Dones (ICD). *Dones i política. Catalunya 2020*. Generalitat de Catalunya, 2022.
- Kenny, Meryl, i Tània Verge. "Decentralization, political parties and women's representation: Evidence from Spain and Britain". *Publius: The Journal of Federalism* 43, n. 1 (2013): 109-28 (Epub June 1, 2012). DOI: 10.1093/publius/pjs023.
- Krook, Mona L., i Diana Z. O'Brien. "All the President's Men? The Appointment of Female Cabinet Ministers Worldwide". *The Journal of Politics* 74 (2012): 840-55.
- Lawless Jennifer, i Richard L. Fox. *It Still Takes a Candidate*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Lombardo, Emanuela, i Tània Verge. "Cuotas de género en política y economía: Regulación y configuración institucional en España". *Política y Gobierno* 24, n. 2 (2017): 301-331.
- Lovenduski, Joni, i Pipa Norris. "Selecting Women Candidates: Obstacles to the Feminization of the House of Commons". *European Journal of Political Research* 17 (1989): 533-62.
- Luhiste, Maarja. "Party Gatekeepers' Support for Viable Female Candidacy in PR-List Systems". *Politics & Gender* 11 n. 1 (2015): 89-116. DOI: 10.1017/S1743923X14000580.
- Martínez-Hernández, Eva, i Arantxa Elizondo. "Participación política de les mujeres". *Vasconia* 35 (2006): 491-502.
- Norris, Pipa. "Legislative recruitment". A L. LeDuc, R. G. Niemi, i P. Norris, ed., *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*, 184-215. London: Sage, 1996.
- Norris, Pipa, i Mark Franklin. "Social Representation". *European Journal of Political Research* 32 (1997): 185-210.
- Norris Pipa, i Joni Lovenduski. *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1995.
- Outshoorn, Joyce, i Johanna Kantola. *Changing state feminism*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Parliamentary Union. *Series Reports and Documents* 28. Geneva: IPU, 2022.
- Piscopo, Jennifer M. "Democracy as gender balance: the shift from quotas to parity in Latin America". *Politics, Groups, and Identities* 4 n. 2 (2015): 214-230. DOI: 10.1080/21565503.2015.108493.
- . "Leveraging Informality, Rewriting Formal Rules: the Implementation of Gender Parity in Mexico". A G. Waylen, ed., *Gender and Informal Institutions*. London: Rowman and Littlefield, 2017.
- Randall, Vicky. *Women and Politics*. London: Palgrave, 1987.
- Torns, Teresa, i Sara Moreno. "La conciliación de les joves treballadores: nuevos discursos, viejos problemas". *Revista Estudios Juventud* 83 (2008): 101-17.

- Trimble, Linda, Jennifer Curtin, A. Wagner, Megan Auer, V. K.G. Woodman, i Bethan Owens. "Gender novelty and personalized news coverage in Australia and Canada". *International Political Science Review* 42, n. 2 (2021): 164-178. DOI: 10.1177/0192512119876083.
- Uriarte, Edurne, i Cristina Ruiz. "Mujeres y hombres en les elites políticas españolas: ¿diferencias o similitudes?". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* 88 (1999): 207-32.
- Uribe, Ainhoa. "Las cuotas de género y su aplicación en España: los efectos de la Ley de Igualdad en les Cortes Generales y los Parlamentos Autonómicos". *Revista de Estudios Políticos* 160 (2013).
- Verge, Tània. "A Chamber of One's Own: Institutional Claim-Making on Gender Equality and the Symbolic Role of Parliaments". *Politics & Gender* 18 n. 1 (2022): 95-125. DOI: 10.1017/S1743923X20000252.
- . "Cuotas voluntarias y legales en España. La paridad a examen". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* 123 (2008): 123-150.
- . "Evoking equality: The gender sensitivity of parliaments through their symbolic function". *Political Studies* 8 (2021). DOI: 10.1177/0032321721998931.
- . "Gendering representation in Spain: Opportunities and limits of gender quotas". *Journal of Women, Politics & Policy* 31, n. 2 (2020): 166-190. DOI: 10.1080/15544771003697247.
- . "Institutionalising Gender Equality in Spain: Incremental Steps from Party to Electoral Gender Quotas". *West European Politics* 35, n. 2 (2012): 395-414.
- . *Quotes de gènere i reclutament polític. Una anàlisi dels partits polítics catalans*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2011. Accessible a <http://irla.cat/wp-content/uploads/2015/10/quotes-de-genere.pdf>.
- . "Regulating gender equality in political office in Southern Europe: The cases of Greece, Portugal and Spain". *Representation – Journal of Representative Democracy* 49, n. 4 (2013): 439-52. DOI: 10.1080/00344893.2013.850322.
- Verge, Tània, i Sílvيا Claveria. "Gendered political resources: The case of party office". *Party Politics* 24, n. 5 (2018): 536-548.
- Verge, Tània, i Maria de la Fuente. "Playing with different cards: Party politics, gender quotas and women's empowerment". *International Political Science Review* 35, n. 1 (2014): 67-79. DOI: 10.1177/0192512113508295.
- Verge, Tània, Maria de la Fuente, i Mireia Duran. *Diagnosi del Pla d'Igualtat del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Institut iQ, 2019. <https://www.parlament.cat/document/actualitat/38460679.pdf>.
- Vickers, Jill. "Is federalism gendered? Incorporating gender into studies of federalism". *Publius: The Journal of Federalism* 43, n. 1 (2013): 1-23.
- Wängnerud, Lena "Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation". *Annual Review of Political Science* 12, n. 1 (2009): 51-69.